

BLODOMLOPPET

ETT FÖRSLAG PÅ HÅLLBAR STADSUTVECKLING

**FÖRÄNDRINGSPROCESSER
OCH BEVARANDETS
SAMHÄLLSBILDANDE FUNKTION**

Tomas Örn

**Uppsats för avläggande av filosofie magisterexamen i
Kulturvård, Bebyggelseantikvariska programmet**

30 hp

Institutionen för kulturvård

Göteborgs universitet

2011:29

**Naturvetenskapliga
fakulteten**

GÖTEBORGS UNIVERSITET

BLODOMLOPPET
ETT FÖRSLAG PÅ HÅLLBAR STADSUTVECKLING
FÖRÄNDRINGSPROCESSER OCH BEVARANDETS SAMHÄLLSBILDANDE FUNKTION

Tomas Örn

Handledare: Bosse Lagerqvist
Magisteruppsats, 30 hp
Bebyggelseantikvariska programmet
LÅ 2010/11

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

<http://www.conservation.gu.se>
Fax +46 31 7864703
Tel +46 31 7864700

Program in Integrated Conservation of Built Environments
Graduating thesis, BA/Sc, 2010/11

By: Tomas Örn
Mentor: Bosse Lagerqvist

Blodomloppet, a proposal for sustainable urban development. Process of change and the society-forming function of conservation actions.

ABSTRACT

This thesis on the sustainable urban development has the intent to discuss the conservator's position in alteration of the built environment. An essential component of the thesis consists of a case study in the form of an entry in an open architectural competition for the development of Furuset, an urban residential area in Norway. The thesis' discussion is based on two approaches to change and socio-economic transformations, considered being dominant within the heritage theory and practice: the production of ideas and great narratives and conservation as an instrumental tool. Conservation as part of the production of ideas is discussed from the perceived societal need of a cohesive narrative and how this is often achieved with the formal writing of history. Discussion of the instrumental capabilities of conservation practice is based on 1970s idea of cultural heritage, focusing on traditional preservation of single monuments, versus the idea of Integrated Conservation incorporating a larger socio-political process. The thesis discusses the two conservation strategies and their respective problems as well as function in the forming of society. The qualitative case study examines to which extent the two strategies can be combined in a more dynamic way to manage change, without it being necessary to restricting preservation actions to only instrumental functions, nor to limit the production of ideas of conservatism and essentialism. The essay concludes with a discussion of the case study results.

Title in original language: Blodomloppet ett förslag på hållbar stadsutveckling

Language of text: Swedish

Number of pages: 30

Keywords: Furuset, urban development, conservation theory, integrated conservation

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV--11/29--SE

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Problemorientering.....	3
Ökad urbanisering.....	4
Ändrade produktionsförhållanden	5
Klimat- och miljöfrågan.....	6
Hållbar utveckling	7
Syfte	7
Frågeställningar.....	7
Teoretisk ansats	8
Bevarande som idéproduktion	8
Alternativ idéproduktion.....	11
Instrumentellt hanterande av förändring.....	13
Dynamiskt bevarande	15
Metod.....	16
Fallstudie som metod.....	16
Teoretisk ansats – fallstudien	17
Ekonomi	17
Klimat- och miljöfrågan.....	17
Rekreation, det urbana och socialt liv	18
Problemanalys av Furuset.....	19
Fyra strategier	19
Metod och material - fallstudien	20
Fallstudien.....	21
Tävlingens huvuduppgifter	22
Formella antikvariska utgångspunkter.....	22
DISKUSSION.....	24
Utfall.....	24
Antikvariska underlag	24
Bevarandestrategi.....	24
Kontinuitetsbrott	25
Kontinuiteten stark	26

KÄLLOR OCH LITTERATUR	27
Internet	30
Bilaga 1 BLODOMLOPPET . Ett förslag på hållbar stadsutveckling för Furuset, Norge.	

INLEDNING

Ett stort tack till: Bodi Karlman, Anna Krus, Åsa Wall och min handledare Bosse Lagerqvist. Utan deras hjälpanande insatser hade denna uppsats aldrig kommit till stånd.

Bakgrund

Denna magisteruppsats på Bebyggelseantikvariskt program vid institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet, har intentionen att diskutera och problematisera den antikvariska positionen i bevarande och förändring av bebyggelse. En viktig del utgörs av en fallstudie i form av ett tävlingsbidrag i en öppen arkitekttävling för utveckling av Furuset, ett bebyggelseområde i Norge. Fallstudien utfördes under 2010 som ett tvärvetenskapligt samarbete tillsammans med Bodi Karlman, arkitekt SAR/MSA.

I uppsatsen diskuteras två inom kulturmiljövården dominerande förhållningssätt till förändringsprocesser och samhällsbildande, *idéproduktion* respektive *instrumentellt bevarande*. Bevarandet som en del av samhällets idéproduktion diskuteras utifrån gemenskapers och gruppers behov av ett sammanhållande narrativ och hur detta ofta görs med hjälp av historieskrivningen. Diskussionen kring det instrumentella bevarandet utgår från 1970-talets diskussion om *kulturminnesvård* med fokus på enstaka objekt, kontra *kulturvård* och *integrated conservation*, som hävdar bevarandet som en del av större samhällspolitiska processer. I uppsatsen diskuteras de båda bevarandestrategiernas respektive samhällsbildande funktion.

Den kvalitativa fallstudien undersöker i vilken mån de båda strategierna kan sammanföras i ett mer dynamiskt sätt att hantera förändringsprocesser, utan att för den skull reducera bevarandets funktion till något instrumentellt eller att begränsa idéproduktion till konservatism och essentialism. Uppsatsen avslutas med en diskussion kring fallstudiens resultat.

Problemorientering

En av de ständigt närvarande frågeställningarna som kulturmiljövården måste hantera är den som handlar om hur bevarandet förhåller sig till förändring. Vare sig det handlar om en naturlig nedbrytningsprocess av ett material eller en förändring som drivs framåt av sociala och ekonomiska skäl, måste bevarandets roll definieras i relation till förändringsprocessen. Problemfältets fundamentala betydelse för kulturmiljövården kan enkelt illustreras genom att titta på det empiriska material som kulturmiljövården utgår från.

De historiska källorna i form av kartor, bouppteckningar, brev och andra handlingar är alla tillkomna i en förändringsprocess. Ett tydligt exempel är skifteskartorna som är skapade i de stora samhällsomvandlingar där både jordbruket, ekonomin och byarnas sociala organisering omorganiserades. Genom uppmätningar och beskrivningar kunde denna förändringsprocess dokumenteras. Även de byggnader och lämningar som studeras och eventuellt kommer ifråga om bevarande, är i sig själva ett resultat en förändring. Antingen är de tillkomna vid en viss tidpunkt med syfte att skapa och där investeringar möjliggör förändringen, eller så genomgår

byggnaderna en nedbrytningsprocess om ingen väljer att bruka dem. Trots att skifteshandlingar och byggnader är utpräglade resultat av en förändringsprocess används de ofta för att beskriva en enhetlig och sammanhållen tid, en statisk punkt. Detta sätt att se på bevarandet och förändring ingår i det som de påföljande kapitlen kommer att beskrivas som idéproduktion.

Till de problemställningar som ryms i spänningsfältet mellan ytterligheterna *statiskt* och *rörelse* bör tillfogas det som handlar om på vilket sätt bevarandet ska bidra till andra människor och samhället i stort, *bevarandet som samhällsbildare*. Även om just denna studie inte kommer att försöka besvara frågan om bevarandets samhällsnytta (*varför bevara?*), så måste frågan ändå synliggöras och formuleras för att kunna svara på hur olika bevarandestrategier (*hur bevara?*) tar sig uttryck och fungerar. I detta synliggörande av frågor om bevarandets samhällsnytta, kan det liksom alltid när frågor formuleras, utkristallisera sig svar. Dessa svar lämnas dock utan djupare diskussion.

Den förändringsprocess som fallstudien avser att undersöka är det faktum att tätorter och städer står för stora omvandlingar. I detta kapitel beskrivs de problemställningar som är aktuella för denna omvandlingsprocess och som fallstudien avser att hantera i ett konkret förslag. Drivkrafterna bakom denna omvandling är naturligtvis flera men ett antal mer viktiga har blivit identifierade.

Ökad urbanisering

Från och med 2007 är det fler på jorden som bor i städer och storstadsregioner än det är som bor på landsbygden (UNEP 2011:42). Inflyttningen till städerna är ett globalt fenomen som pågått under hela industrialismen men aktualiserats i samband med att de så kallade utvecklingsländerna nu börjat närma sig en industriell utveckling liknande västvärldens. På en global nivå har befolkningsökningen ökat markant och det är fler som i dag bor i urbana områden än världens totala befolkning under 1960-talet (Davis 2005:21). Den stora befolkningsökningen i kombination med urbaniseringen ställer krav på bostäder, infrastruktur och samhällsfunktioner såsom skolor och sjukhus. Flera städer, framför allt i tredje världen och i utvecklingsländer, klarar inte av den snabba förändringstakten vilket skapar slumområden. Planeringen i dessa städer klarar inte av att tillgodose de mest grundläggande funktionerna (Davis 2005:22).

Drivkrafterna bakom urbaniseringen är dels en ökad industrialisering i utvecklingsländer lik den som Europa och Nordamerika genomgick under 1800- och 1900-talet. Exempelvis beskriver Dan Bäcklund hur massproduktionen ledde till en ökad rörelse mellan länder å ena sidan och mellan landsbygd och stad på andra sidan (Bäcklund 2002: 148-151). Mike Davis (Hagberg 2008:6-7) menar dock att den urbanisering som äger rum i dag även har helt andra drivkrafter. Davis menar att fattigdomen på landsbygden driver människor in till städer och urbana områden och att denna urbanisering dessutom står utanför den globala ekonomin. Istället formas en informell ekonomi, som utgörs av kriminalitet men också byteshandel (Hagberg 2008:6-7).

Avfolkningen av landsbygd och den ökade urbaniseringen är ett traditionellt problemfält inom kulturmiljösektorn. Det stora intresset för allmogen och det traditionella jordbruket som i olika former skildrades och bevarades utgör en väsentlig del av etnologins och kulturmiljövårdens egen historia och teoribildning.

Med utgångspunkt i den förändringsprocess som industrialiseringen och urbaniseringen utgör har etnologin och kulturmiljövården kommit att fokusera på hur dessa sociala transformationer går till och att se hur de negativa effekterna av denna process kan mildras.

Ändrade produktionsförhållanden

I dag utgör upplösningen av geografin en av mest betonade aspekterna av globaliseringen. Manuell Castells (2000:384) och Saskia Sassen (2000:214; 2005:158) är två av de många som beskrivit hur platser inte längre har samma betydelse som de hade i den industriella världen, då produktionen var bunden till platser som kunde förse industrin med bland annat arbetskraft och energi. I och med informationsteknologins och den allt mer transnationella ekonomin har den fysiska lokaliseringen av företag och produktion kommit att minska i betydelse. Men samtidigt med denna ökade rumsliga spridning sker också en ökad centralisering av ekonomin och politik i form av bland annat territoriella centraliseringar av företagsledningar och specialiserade tjänster. Städer och regioner tenderar då att bli då noder för ekonomi och politisk makt.

Jan Ottoson och Maths Isacson (2002:215) menar att denna förändring går att spåra tillbaka till 1960- talet. Då påbörjades en förändring från en ekonomi baserad på industriell produktion till en ekonomi som i allt högre grad baseras på tjänster och kunskapsproduktion. Nya innovationer och teknikutveckling på informations och kommunikationsområdet har drivit på denna utveckling.

Dahlia Mukhtar-Landgren (2005) beskriver hur denna förändringsprocess tagit sig uttryck i och påverkar Malmö. Från att ha varit en traditionell industristad har Malmö aktivt strävat efter att bli en kunskapsstad. Mukhtar-Landgren beskriver även hur de ändrade produktionsförhållandena medför en omdefiniering av staden och vem staden ska representera och hur staden blir en produkt att sälja och använda i marknadsföringen av sig självt – att genom platsmarknadsföring sätta platsen på kartan (Mukhtar-Landgren, 2005:120–131).

Även Lars Orrskog argumenterar för att städer i den globala postindustriella världen konkurrerar med varandra om att attrahera kapital, arbetskraft och symboliskt och kulturellt kapital. Staden har därmed övertagit en del av nationens roll. Genom platsmarknadsföring har staden blivit ett varumärke som genom attraktivt boende, attraktiva kulturmiljöer och kulturella upplevelser konkurrerar globalt med andra städer (Orrskog 2005:34). Detta tar sig bland annat fysiska och symboliska uttryck i viljan att bygga märkesbyggnader, attraktiva bostäder för de människor och det kapital och investeringar som alla ska attraheras till städerna.

De ändrade produktionsförhållandena leder till att den fysiska strukturen i vilken människor och ekonomin verkar behöver förändras. Geografiska avstånd har inte längre samma betydelse och

innebörd. Närheten till energikällor och infrastruktur på vilka de tillverkade produkterna ska fraktas är inte längre av samma vikt när det som produceras är kunskap.

Klimat- och miljöfrågan

Det finns i dag en global konsensus kring att miljöproblemen måste hanteras. FN:s expertpanel, Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), skriver i sin rapport att klimatförändringarna är verkliga och pågående. Växthusgaserna och framför allt koldioxidutsläppen, pekas ut som den största orsaken till de förändringar som sker (Pachauri, R.K. & Reisinger, A. Eds. 2007).

Både den internationella och nationella klimatpolitiken går därför ut på att minska utsläppen av klimatgaser och koldioxid. EU har exempelvis i sin tillväxtstrategi Europe 2020 (2010) antagit de så kallade 2020-målen som varje nation sedan ska implementera i respektive nationell lagstiftning, exempelvis plan- och bygglagen (Regeringens proposition 2008/09:162, sid 11-12). Målen innebär att klimatgasutsläppen ska minska med 20-30% genom att reducera energianvändningen med 20 %; öka andelen förnyelsebara energikällor med 20 %; till och med år 2020 (Europe 2020, 2010:9).

I Sverige har regeringen konstaterat att den strukturomvandling som skedde under industrialismen och moderniseringen av samhället inte bara förändras av den ökade urbaniseringen utan också att en ny strukturomvandling måste drivas fram från politiskt håll.

Klimatförändringarna hör bl.a. samman med det sätt vi producerar, distribuerar och konsumerar varor och tjänster. Att förändra ohållbara konsumtions- och produktionsmönster är därför en viktig förutsättning för ökad energieffektivisering och för att minska klimatpåverkan (Regeringens proposition 2008/09:163, sid 58)

I relation till den ökade urbaniseringen och den omvandlingsprocess som urbana områden befinner sig i får detta konsekvenser. Transporter och uppvärmning av bebyggelse står för cirka 20 % av världens klimatgasutsläpp (Stern 2007:141), vilket gör det till en fråga som måste hanteras i samband med stadsplanering och hållbar stadsutveckling. Nicholas Stern (2007) lyfter fram flertalet åtgärder som bör vidtas för att möta klimatförändringarna och minska växthusgaserna. En sådan föreslagen åtgärd är att privata och offentliga investeringar i markanvändning, byggnader och infrastruktur, ska göras med hänsyn till klimatförändringarna (Stern 2007:416).

I Sverige har Boverket i rapporten Planer som styrmedel för att minska samhällets klimatpåverkan från 2010, analyserat hur planeringen och byggandet påverkar klimatförändringarna och vilka faktorer en hållbar planering bör ta hänsyn till. I korthet framhåller Boverket täthet som en relevant aspekt att ta hänsyn till. Fler boende och verksamheter som delar på samma resurser, infrastruktur etcetera ger ett mindre ekologiskt fotavtryck och ökar de ekonomiska möjligheterna för energilösningar såsom fjärrvärme. En bebyggelsestruktur som dessutom inte är beroende av transporter med bil reducerar klimatgasutsläppen.

Hållbar utveckling

Dessa tre grovt beskrivna faktorer ryms inom begreppet *hållbar utveckling*. Sedan 1987 och FN:s rapport *Our common future* (1987), den s.k. Brundtlandrapporten, och dess definition av hållbar samhällsutveckling, har samhällsplaneringen haft som övergripande målsättning att utvecklas utan att äventyra kommande generationers möjligheter att överleva. Det grundläggande i idén om hållbar utveckling är att uppnå harmoni å ena sidan människor emellan och å andra sidan mellan mänskligheten och naturen.

In its broadest sense, the strategy for sustainable development aims to promote harmony among human beings and between humanity and nature. (Our Common Future 1987:73)

De mer konkreta mål som måste uppfyllas för att utvecklingen ska vara hållbar handlar både om formmässiga mål om samhällets organisering, men Brundtlandrapporten framhåller också innehållsmässiga mål.

- a political system that secures effective citizen participation in decision making
- an economic system that is able to generate surpluses and technical knowledge on a self-reliant and sustained basis
- a social system that provides for solutions for the tensions arising from disharmonious development
- a production system that respects the obligation to preserve the ecological system that can search continuously for new solutions
- an international system that fosters sustainable patterns of trade and finance, and
- administrative system that is flexible and has the capacity for self-correction

(Our Common Future 1987:74)

I den fysiska planeringen ska sedan hållbarhetsbegreppet konkretiseras och materialiseras varför tanksättet återfinns i lagstiftningen, exempelvis plan- och bygglagen (2010) och miljöbalken (1988).

Syfte

Syftet med denna uppsats är att genom en fallstudie se hur problematiken kring omvandlingen av städer och tätorter skulle kunna lösas samt undersöka hur antikvariska strategier i sådana omvandlingar fungerar i processer som strävar efter högre integration mellan olika intressen och yrkesgrupper.

Frågeställningar

- Vilka dominerande bevarandestrategier i relation till socioekonomiska förändringsprocesser kan identifieras?
- Vilka samhällsbildande funktioner har dessa bevarandestrategier?
- Hur fungerar bevarandestrategierna i omvandlingen av urbaniserade områden?

Teoretisk ansats

Hur förändringsprocesser hanteras av kulturmiljövården avgörs av vilken roll kulturmiljövården och antikvarien anser sig ha. Detta i sin tur är beroende av vilken teoretisk och ideologisk grund som antikvarien respektive kulturmiljövården utgår från. I detta kapitel skisseras några av de teoretiska utgångspunkter som i många avseenden är dominerande och styrande för val av bevarandestrategi och val av samhällsbildande uppdrag. Avsikten är inte att skapa ett förenklat motsatspar, utan den är snarare att försöka identifiera de dominerande strategierna i kulturmiljövårdens hanterande av förändringsprocesser, för att på så sätt kunna analysera fallstudien på ett transparent sätt.

Bevarande som idéproduktion

En traditionell uppgift som kulturmiljövården tagit på sig är att vara del i samhällets idéproduktion där bevarandet syftar till att skapa en gemensam värdegrund och grunden för samhällets självbild. Detta uppdrag kräver att de objekt som pekats ut som viktiga i det uppdraget lyfts ur sitt sammanhang så att förändringen av ideologiproduktionen lättare kan kontrolleras. Att låta ideologin fritt få påverkas av ekonomiska och sociala drivkrafter underminerar dess samhällsbildande funktion.

Behovet av berättelser

Den 25 november 2008 var författarna Salman Rushdie och Roberto Saviano inbjudna av Svenska akademien för att tala kring temat "Det fria ordet och det laglösa våldet".

I sitt tal framhöll Rushdie berättelserna om familjen och samhället som något grundläggande mänskligt. Det är genom språket som människan definierat och förstått sig själv och berättelserna, narrativen, blir ett uttryck för gemenskap och samhörighet såväl i familjen som i nationer. Genom att berätta och återberätta olika narrativ om samhället försöker vi människor förstå och definiera vilka vi är, hur det kommer sig att vi lever i världen och inte minst hur vi i framtiden vill leva.

Rushdie framhöll att det i ett öppet samhälle går att diskutera den berättelse vi gemensamt lever i. Ett ofritt samhälle däremot, har förlorat förmågan att diskutera berättelserna om vilka vi är och vilka vi vill vara. I ett ofritt samhälle talar vissa om vilken historien är och de är dessutom villiga att straffa de som inte accepterar den dikterade berättelsen. Rushdie avslutade sitt tal med att säga att den som vill kontrollera ett samhälle måste först kontrollera berättelsen om samhället. Om ett samhälle ska förbli öppet måste diskussionen kring den gemensamma berättelsen ständigt föras och att vi kan anpassa berättelserna när tiderna förändras och vi går framåt i historien.

Gemenskaper och historia

Den idéproduktion som Rushdie talar om bidrar till samhällsbildningen genom att skapa basen för en föreställning om gemenskap. Denna process är väl beskriven av bland annat Benedict Andersson som använder begreppet "föreställd gemenskap" (Anderson 1996), för den samhörighet vi känner med människor vi aldrig har eller kommer att träffa. Som Anderson visar

så är nationalismen och nationalstaten ett av de främsta exemplen på en sådan föreställd gemenskap eftersom den hävdar ett gemensamt förflutet för människor som inte delar några faktiska erfarenheter eller ens är medvetna om varandras existens.

Michael Billig (1997) har visat på hur just föreställningen om nationell gemenskap i det amerikanska samhället upprätthålls genom att den ständigt manifesteras och reproduceras i det vardagliga livet. Genom att symboler och symbolladdade artefakter införlivas i vardagliga sammanhang, ritualer och traditioner skapas och återskapas en berättelse om gemenskapens historia och framtid. Billig kallar detta för banal nationalism, *Banal nationalism*, eftersom (re)produktionen av gemenskapen inte är avgränsad till storslagna gester i form av nationella festdagar och byggandet av nationella monument. Istället är det i vardagliga och triviala situationer som nationella historieskapande symboler på exempelvis mynt och sedlar som möjliggör att föreställningen om en gemenskap upprätthålls. Även arkitektur i form av byggnaders placering och ornamentering bidrar till att återberätta gemenskapens historia. Symbolerna kodas och binds ihop med berättelser och narrativ om gemenskapens historia och gemensamma framtid. Marc Howard Ross (2007) använder begreppet *symboliska landskap*, för att beskriva hur de fysiskt manifesterade symbolerna och narrativen, som tillhör de gemenskaper som kontrollerar resurser samt den politiska och kulturella arenan (Ross, 2007:225).

Motiven till att Sverige som första land i världen (1666) instifta en lag som syftar till att bevara fornlämningar och monument har ofta setts som att syfta till att skapa en bild av en stormakt med lång historisk kontinuitet. Jonas Grundberg (1999) beskriver hur instiftandet av lagen uppkom ur ett politiskt behov av att beskriva minnet av kungars bedrifter och stormaktnationen Sveriges behov av en historia; en historia som enligt Rudbeck sträckte sig ända tillbaka till Atlantis (Grundberg 1999:47).

I modern tid återfinns samma tanke om historisk kontinuitet och nationens gemensamma historia i den proposition som lades fram i samband med införandet av 6 juni som nationaldag. Där anses det svenska språket, historien och kulturarvet vara en stor del av den nationella identiteten som med ökad internationalisering blir allt mer betydelsefull (Regeringens proposition 2004/05:23, Nationaldagen som allmän helgdag, s. 8).

Bevarande är alltså inte neutralt utan har liksom allt ideologiskapande en politisk agenda. Kulturmiljövården är dessutom normerande i den meningen att den skapar och definierar det gemensamma. Orvar Löfgren (2003) menar att detta blir särskilt tydligt i att kulturarvet tenderar att betona en grups gemensamma förflutna, i vilket nuets problem sällan får tillträde eftersom arvet oftast ses som av naturen eller biologin givet (sid. 89). Om historier om ”oss” bygger på identifikation som etablerar ett gemensamt förflutet och som vi kan förstå vår egen samtid utifrån, så bygger historien om ”dem” istället på kontrast och exkluderande från den gemensamma historien (Aronsson, 2004:13; Ross, 2007:224) och därmed också från det gemensamma nuet och den gemensamma framtiden.

Oavsett syfte är den kunskap och den historia som antikvarier och arkeologer skapar en del av den berättelse om samhället, som Rushdie talar om. Att berätta en historia, om vad som hänt och vilken betydelse de händelserna har för människor i dag, är ett sätt att skapa gemenskaper. Valet av vilka berättelser som ska berättas blir därmed också ett val av vilka som ingår i gemenskapen. Antropologen Thomas Hylland Eriksen formulerar det som att varje gemenskap måste definiera en inträdesbiljett (Eriksen 1999:24). Den berättelse om samhället och vilka vi är kommer alltid att innehålla en berättelse om vilka vi inte är, en berättelse om de andra.

Statiskhet

Sättet på vilket den beskrivna idéproduktionen måste hantera förändring är att lyfta ut det som ideologin skapas kring ur sitt pågående sammanhang. För att ett byggnadsminne ska fungera som ett minnesmärke över ett historiskt skeende och de samhällsförhållanden som rådde då, får byggnaden inte förlora funktionen som symbol och inte bli utsatt för omtolkningar.

I denna mening kan även själva kriterierna för bevarande förstås. I både lagstiftning, och i de antikvariska värderingsmodellerna, exempelvis Unnerbäck (2002), värderas ursprunglighet och autenticitet högre än byggnader som uppvisar ett stort mått av förändring. Det gör att de aspekter av mänsklighet och historiska skeenden där mycket händer nedvärderas. Tider där snabba ekonomiska förändringar ägde rum eller tider av socialt uppror, väljs bort till förmån för stabila och trögrörliga omvandlingsprocesser. Den antikvariska värderingsmodellen medför exempelvis att oljekrisen inte har en självklar plats i den antikvariska historieskrivningen eftersom den medförde stora förändringar av välbevarad bebyggelse. Även sociala förändringar blir svåra att få med i en värderingsmodell som betonar ursprunglighet och enhetliga tidsepoker. Ett sådant bevarande bortser från progressiva samhällsomvandlingar och blir per automatik konservativ.

Essentialism

Ett tydligt uttryck för hur statiskheten och skapandet av berättelser går ihop är den filosofiska grund som inte sällan används som utgångspunkt för ett bevarande. Inom kulturmiljövård är platsens identitet ett av de argument som förs fram vid ändring eller omvandling av en plats eller ett objekt. I Riksantikvarieämbetets yttranden och strategidokument är därför hävdandet och hänsynstagandet till *platsens själ* ständigt återkommande. Exempelvis i Riksantikvarieämbetets yttrande över Stockholms regionplan (RUFs).

Riksantikvarieämbetet anser att utvecklingen av ny bebyggelse bör bygga vidare på befintliga strukturer och kvaliteter. En eventuell utbyggnad bör alltid grundas på de enskilda orternas identitet så att den historiska karaktären och olika tiders utformningsideal respekteras (Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen (RUFs 2010) – samrådsförslag. RAÄ dnr 331-02271-2008)

Denna idé om orters identitet baseras på den filosofiska inriktningen om att varje plats har en inneboende mening som går att avtäcka och identifiera. Detta synsätt företräds först och främst av personer som hävdar platsfenomenologin som utgångspunkt. En framträdande person inom denna inriktning är Christian Norberg-Schulz. En av de grundläggande utgångspunkterna hos

Norberg-Schulz är att platser är identitetsskapande på en existentiell nivå (Norberg-Schulz 1999:114). Norberg-Schulz menar att "[m]änsklig identitet förutsätter platsens identitet" (Norberg-Schulz 1999:111), det vill säga platser och ting bidrar till att göra människans erfarna rum som meningsfullt samtidigt som tingen själva konstitueras när de identifierats som just meningsskapande. Eftersom det är så människan identifierar sig med sin omgivning ska den partikulära identiteten hos en plats eller platsens *genius loci*, vara det som ska utgöra grunden för de byggnader eller objekt som skall uppföras. Utan denna bas blir människan desorienterad och förlorar sitt existentiella fotfäste (s.106-114).

Skälet till att den platsfenomenologiska förståelsen av platserns mening uppfattas som essentialistisk är för att den utesluter rummets (re)produktion och den ständiga förändringsprocess platser befinner sig i. Den tar vare sig hänsyn till nedbrytningsprocesser eller de tolkningar och omtolkningar platsens symboliska betydelse ständigt utsätts för. Det fenomenologiska synsättet tar inte hänsyn till interaktionen mellan människa och ting, där platserns mening ständigt reproduceras och skapas, och där mening *tillskrivs* platser. Platsfenomenologin konstaterar att en viss mening finns men går sedan inte vidare och beskriver hur denna mening skapas eller uppstår. Istället lutar sig platsfenomenologin på människans känslomässiga upplevelse av världen. Socialantropologen Ulf Hannertz (1998), har beskrivit hur just känslomässiga relationer och sinnesförnimmelser tenderar att uppfattas som sanna och rena. Hannertz argumenterar dock för att dessa känslor inte är determinerade av specifika platser eller att upplevelser som inte kan kopplas till geografiska och fysiska platser skulle vara mindre äkta (Hannertz 1998:27).

Konsekvensen för synen på hur bevarande relaterar till förändring är även här att förändringen är något som ideologiskt bör kontrolleras genom att lyfta ur objektet i sin nutid och återföra det till ett ursprungligt och statiskt tillstånd. I fråga om vilka byggnader som ska bevaras så räcker det alltså för antikvarien att identifiera de byggnader som utgör *platsens själ*. Det samhällsbildande uppdraget blir då att se till att människor inte får existentiell ångest när de går utanför sitt hem, sin plats på jorden.

Alternativ idéproduktion

Här bör dock inflikas att idéproduktion inte av nödvändighet är essentialistisk eller konservativ. Vilken politisk eller filosofisk inriktning kulturmiljövården tar beror i hög grad på hur kunskapen och beskrivningarna av historien används för att definiera och förklara nutid respektive framtid. Kulturmiljövårdens historiesyn baseras på idén om historiska utvecklingslinjer och hur dessa med stöd av föreställningar om en kulturell gemenskap som utgår från ursprunglighet och essens, framställs som avgörande underlag för formandet av strategier för nutidens och framtidens samhälle. "*Utan forntid ingen framtid!*", som det stod på en monter med arkeologiska fynd i Göteborgs stadsmuseum. Kritiken mot denna historiesyn är väl etablerad och hävdar en annan idéproduktion, mer i linje med den demokratiska funktion som Salman Rushdie ger berättandet.

En av de mer framträdande kritikerna av det som han kallar *historicismen*, är Karl Popper. Påståendet om att studiet av samhällets historiska utveckling är ett underlag för slutsatser om framtiden menar Popper är "ett kunskapsteoretiskt misstag" (Holmberg 1983:43–44). Håkan Holmberg tolkar Popper och skriver att:

Ett enda påstående om en enda historisk process, vare sig det gäller livets eller civilisationens utveckling, kan aldrig ligga till grund för generella påståenden om framtiden. Vad vi kan säga är att om de biologiska, ekonomiska, sociologiska och andra lagar som vi tror oss kunna fastställa får fortsätta att verka, så kommer både livet och civilisationen att fortsätta utvecklas, men vi kan inte förutse vilka former denna utveckling kommer att ta. Det kan inte finnas någon teoretisk historia på samma sätt som det finns teoretisk fysik (Holmberg 1983:44)

Därmed faller kulturmiljövårdens och konservatismen trumfkort. Den historiska kontinuiteten och autenciteten som underlag för att skapa framtid är enligt Popper ett falskt påstående.

Det holistiska perspektivet på epoker som historicismen förespråkar är inte enligt Popper inte bara logiskt ohållbar utan även moraliskt tveksam. Enligt Popper gör historicismen det lättare för diktatorer att fransäga sig sitt personliga ansvar för sitt handlande och istället överlägga det på historien (Holmberg 1983:45) – argumentet om att historien kommer att fälla avgörandet om handlandet var rätt eller fel. Genom att diktatorer ofta tenderar att även kontrollera gemenskapens historia begränsas berättandets demokratiska funktion.

Denna farhåga Popper pekar på visar sig också i kulturmiljövårdens slapphänta hantering av diktatorers eftermäle. De förtryckande romerska kejsarna och de svenska kungarna placeras in i utvecklingslinjen vilket reducerar deras handlande och människors lidande till en historisk nödvändighet. Alternativet till historicismen menar Popper är att tillåta en mångfald av olika perspektiv på historien.

En liknande hållning intar Alexander Gill (2008) när han beskriver hur dagens kulturmiljövård utgår från att kunskapen om och beskrivningarna av historien utgår från en konservativ ideologi i det att den hävdar kulturella traditioner som en förutsättning för utveckling (s. 10). Gill visar även på hur andra ideologiska utgångspunkter är möjliga och går i tur och ordning igenom hur socialistiska och liberala ideologier använder beskrivningar och berättelser om historien för att skapa föreställningar om en gemensam framtid och ett bättre samhälle (s. 12-14). Utifrån detta argumenterar sedan Gill för att kulturmiljövården bör lägga utvecklingstanken och tron på ursprunget åt sidan.

Den idéskapande produktionen kan alltså användas som en progressiv kraft som utmanar en rådande samhällsordning. Ross (2007) argumenterar för att när detta sker, det vill säga när det dominerande narrativet och dess symboler ifrågasätts, ses det ofta som ett hot mot dem för vilka det symboliska landskapets narrativ identifierar och etablerar ett gemensamt förflutet (Ross, 2007:225). Detta sätt att hantera frågan om hur det förflutna kan användas som ett progressivt ideologiskapande redskap har prövats i Sydafrika, som efter Apartheidtiden arbetat mycket med frågan hur förtryckande symboler och narrativ ska hanteras. Utan att riva monument eller utföra

andra symbolhandlingar har Sydafrika, genom att lyfta fram alternativa narrativ i det symboliska landskapet, lyckats med att öka tillgängligheten till de berättelser som upprätthöll ett förtryck.

Bevarande som idéproduktion behöver alltså inte medföra en konservativ och statisk syn på förhållandet mellan bevarande och förändring. Den samhällsbildande funktionen behöver inte upprätthålla och legitimerar en rådande ordning, den kan likväl verka subversivt. Det krävs dock fortfarande att objekten görs till symboler som lyfts ut ur sitt pågående sammanhang.

Instrumentellt hanterande av förändring

Alternativet till att lyfta ur objekt ur sitt sammanhang är att låta dem fortsatt påverkas av andra drivkrafter. Det samhällsbildande uppdraget blir då annorlunda än att genom symboler bidra till samhällets idéproduktion och kan både ses som ett instrument för att uppnå något annat, exempelvis ekonomisk tillväxt, eller som en av flera faktorer som tillsammans med andra intressen ska utgöra samhällsbildningen.

Samhällsbildning och kulturvård

Sverker Jansson (1974) driver argumentet att kulturmiljövårdens samhällsbildande uppdrag är något annat än idéproduktion. Jansson menar att kulturmiljövården blir en samhällspolitisk fråga så fort den ingår i lagstiftningen (s. 193) och eftersom det samhällspolitiska i en demokrati är en ständig förändringsprocess är kulturmiljövårdens mål också nödgade att förändras i takt med samhället.

Jansson menar därför att och bevarandet måste samordnas med samhällsutvecklingen och att förändringsprocessens orsaker måste förstås på ett mer grundläggande sätt för att riktiga avvägningar om bevarande ska kunna göras.

Kulturvården måste därför samordnas med samhällsutvecklingen, och detta medför många konsekvenser. Det krävs därvid först och främst en ständig anpassning till samhällsbildningen. När inte detta sker, blir kulturvården stillastående och övergår då i en fristående antikvarisk verksamhet, som sysslar till exempel med arkeologiska eller konsthistoriska undersökningar, värderingar och åtgärder, utan att dessa ställs i relation till den utveckling, som sker i samhället. (Jansson 1974:42)

Jansson erkänner dock inte idéproduktionen som en aktiv del av en sådan process när han argumenterar för att konflikten mellan gammalt och nytt, bevarande och förändring, endast är skenbar (s. 194).

Samhällets mogna frukter heter kulturminnen. Därför är motsättningen mellan gammalt och nytt i själva verket skenbar, då dagens samhällsprodukter i morgon är kulturminnen och karaktärsbildande element i kulturlandskapet. (Jansson 1974:194).

Argumentet är snarare ett cirkelresonemang där själva urvalsprinciperna och de samhällspolitiska dimensionerna i kulturminnens funktion som symboler helt saknas. Jansson lägger istället tonvikten vid kontinuiteten där ”[d]et allmänna kulturlandskapet, som våra dagars näringar och verksamhet har skapat, är inte sämre än det vi har lämnat; det är endast annorlunda” (s. 194). Att kulturminnen och kulturlandskapet även är ett politiskt och samhällsbildande redskap är

något som Janson bortser från trots att både regering, statliga myndigheter och Sverigedemokraterna nyttjar kulturminnen som en politisk och ideologisk resurs. Jansons argument är därtill kontradiktoriskt när han först argumenterar för att kulturvårdens mål ständigt måste förskjutas men att detta då inte skulle få någon konsekvens på vilka kulturminnen, och vad de representerar, skulle påverkas (s. 194).

[D]e planerade objektens betydelse skall vägas mot bevarandet. Detta innebär, att kulturvården måste vara orienterad i nybildningsfrågorna. (Janson 1974: 64)

Hos Janson är ideologiproduktionen fortfarande statisk trots att den ska verka i ett nytt sammanhang, något som beskrivs som kontinuitet.

Instrumentellt bevarande

Kulturmiljövårdens roll i ett politiskt sammanhang och en kulturmiljövård som drivs framåt av andra krafter än den som syftar till att lyfta ut kulturminnena ur sitt pågående sammanhang har fått stort genomslag. Denna instrumentella syn på bevarandets samhällsbildande funktion återfinns bland annat inom det som kallas *integrated conservation*.

Liksom Janson argumenterar Engelbrektsson och Rosvall (2003) för att ett deltagande i offentliga beslutsprocesser även är ett deltagande i samhällsbygget. Ett integrerat bevarande menar de, utgår från att bevarandet gör störst samhällsnytta när det används i andra sammanhang och där det kan fungera som ett instrument för att påverka konkreta förändringsprocesser.

Rather than being defined as static and objective entities representing 'intrinsic values, applicable for well-defined kinds of cultural objects, the heritage values should be used as 'instrumental tools' directly related to actual planning situations –not just arbitrarily and scholarly determined as a leftover factor referring to a long-vanished society. (Engelbrektsson & Rosvall 2003:3).

Utifrån 1970-talets stadsomvandlingar beskriver Engelbrektsson och Rosvall hur bevarandet kom att få en demokratisk funktion i det att bevarandet samlade människor lokalt i kring en gemensam fråga (Engelbrektsson & Rosvall 2003:9–10). På så sätt kunde den stadsplanering som hittills förts uppifrån och ned bemötas med ett lokalt engagemang. Något som i politiska sammanhang brukar kallas *subsidiaritetsprincipen*, det vill säga att besluten ska fattas så nära de berörda människorna som möjligt.

Ett annat tydligt exempel på denna instrumentella hantering av bevarande är när restaurering av byggnader genomförs i syfte att skapa arbetstillfällen för arbetslösa hantverkare och byggarbetare. Arbetssättet kallas Hallandsmodellen och utarbetades av Kulturmiljö Halland (Gustafsson 2009). Målet med bevarandet blir då först och främst att minska arbetslösheten och motverka de negativa effekterna av en lågkonjunktur. I andra hand, som en bonus, bevaras dessutom byggnader. Med en sådan utgångspunkt blir bevarandet en aktiv del i förändringsprocessen och objekten måste förändras för att bidraget till samhället ska bli verklighet.

Som instrument skapar bevarandet därmed en arena för sociala och ekonomiska förhandlingar om åt vilket håll samhällsbildandet ska sträva. I relation till målen om hållbar utveckling är det alltså möjligt att hävda att ett instrumentellt bevarande bidrar till ökat demokratiskt deltagande och en hållbar ekonomisk utveckling.

Att även idéproduktion kan vara en aktiv del i en sådan förändringsprocess har kort berörts i kapitlet *Alternativ idéproduktion*, men det är mer uttalat och ställer andra krav på kulturmiljövårdens aktörer när den ska verka tillsammans med, och för andra drivkrafter. *Integrated conservation*, eller det instrumentella bevarandet, bortser från att bevarandet ideologiska innehåll även det måste förändras.

Dynamiskt bevarande

Både Janson och *integrated conservation* påstår alltså att om bevarandet ska vara samhällsbildande måste kulturvården vara rörlig och ständigt förhålla sig till de nya förändringsprocesserna. Det leder till att bevarandet blir ett redskap för att uppnå andra mål inom andra sakområden. Kulturmiljövården behöver därmed förstå och engagera sig i drivkrafterna bakom dem för att på så sätt veta på vilket sätt bevarandet ska relatera till förändringen.

Att verka instrumentellt medför dock att instrumentets innehåll inte kan utvecklas eftersom innehållet inte är tänkt att vara den verksamma faktorn. För att skapa arbetstillfällen kan likväl andra instrument användas, och om syftet med bevarande är att skapa ökad medborgardialog kan andra instrument än bevarande vara mer effektiva. Bevarandet fråntas därmed sitt samhällsbildande uppdrag och förlorar sin legitimitet.

Det instrumentella bevarandet medför att idéproduktionen blir statisk, alternativt oreflekterad och förgivettagen. Exempelvis som i Amsterdamdeklarationen från 1975, där historisk kontinuitet i platsfenomenologisk anda hävdas som en nödvändighet för att människor överhuvudtaget ska ha en egen identitet och känna sig trygga i förändringsprocesser.

It is known that historical continuity must be preserved in the environment if we are to maintain or create surroundings which enable individuals to find their identity and feel secure despite abrupt social changes (Declaration of Amsterdam 1975)

Även om det skulle finnas evidens eller annat stöd för påståendet om att platser utformning är av avgörande betydelse för skapandet av identitet, behöver det förklaras hur och på vilket sätt denna identitet skapas. Vad i den fysiska platsen som är upphov till detta identitetsskapande och på vilket sätt överförs detta till den enskilde individens känslor? Ett bevarande som påstår sig vara till gagn för en social sammanhållning måste kunna motivera på vilket sätt den gör det. Kan den inte det, går det heller inte att avgöra huruvida det sociala sammanhanget kan anses vara samhällsbildande.

Det är heller inte självklart att människors känsla av tillhörighet är något som i alla lägen ens bör stärkas och leva vidare, något bland annat Salman Rushdie tydligt pekat på. De nybildningsprocesser som Janson talar om skulle kunna innebära att den historiska kontinuiteten

och de identitetsskapande processerna som bevarandet påstås stå för, är just det som inte kan ingå i en samhällsbildning. Antidemokratiska samhällsbildningar och det identitetsskapande som bevarandet medför i sådana sammanhang är exempelvis inte önskvärda i ett demokratiskt och öppet samhälle.

Bevarandet som samhällsbildare måste därför både kunna användas instrumentellt och bidra med ett idéinnehåll. I relation till begreppet *hållbar utveckling* så är det också nödvändigt att det som ska bidra till ett hållbart samhälle även i sig självt bidrar till målen. Exempelvis målet om att de sociala systemen ska kunna leverera lösningar på sociala konflikter (Our Common Future 1987:74). Bevarandets samhällsbildande funktion handlar därför inte enbart om att vara ett instrument för andra intressen. Det handlar lika mycket att skapa ett samhälle som kan hantera konflikter och demografiska förändringsprocesser på ett icke-exkluderande och diskriminerande sätt. Bevarandets bidrag till detta är som diskuterats ovan, att skapa ett narrativ och berättelse om samhället som är inkluderande.

I fallstudien undersöks detta genom att se hur bevarandet kan beskrivas och motiveras i sociala och identitetsskapande sammanhang utan att för den skull hävda platsens själ som argument för bevarande. Mats Lieberg (1993) har tittat närmare på hur ungdomar skapar gemenskaper och genomgår identitetsprocesser. Genom att ungdomarna använder sig av rum och platser som en scen (on stage) att visa upp sig på respektive övningsscenen i kulisserna (back stage). Utifrån ett sådant angreppssätt går det att omvandla den generella antikvariska ståndpunkten om att platser betyder något för människor, till något som gör att bevarandets samhällsbildande effekter går att bedöma. Det för bevarandets samhällsbildande bortom det instrumentella och bortom den statiska idéproduktionen. I kapitlet *Teoretisk ansats – fallstudien*, exemplifieras detta närmare.

Metod

Fallstudie som metod

Fallstudien är ett sätt att pröva hur kulturmiljöfrågan kan bli mer integrerad i samhällsbildningsprocessen och aktivt medskapande i en förändringsprocess som syftar bortom det som bevarandet specifikt kan bidra med. En viktig aspekt är att det i fallstudien finns tillfälle att pröva ett tvärvetenskapligt angreppssätt i både analysskedet och utförandeskedet. Genom fallstudien ges också tillfälle att undersöka hur kulturmiljövårdens utgångspunkter - från teoribildning, via strategier ner till olika kunskaps- och planeringsunderlag - fungerar tillsammans med andra intressen. Utgångspunkten i en sådan omvandlingsprocess som fallstudien undersöker är därför inte att maximera kulturmiljöintresset utan att uppnå de andra uppsatta målen där kulturmiljön är en del.

Litteraturstudier har legat till grund för analys av fallstudien och dess resultat. Analysarbetet har även inbegripit andra inlämnade tävlingsförslag.

Teoretisk ansats – fallstudien

I detta kapitel beskrivs de huvudsakliga teoretiska utgångspunkterna som låg till grund för fallstudien och som inte diskuterats i tidigare kapitel. De teoretiska utgångspunkter som beskrivs är de som ligger till grund för de grundläggande strategierna och som svarar mot den problemställning kring omvandling av städer och tätorter som definierats i tidigare kapitel. En del ytterligare teoretiska utgångspunkter återfinns i fallstudien men är av sådan art att de inte är direkt relevanta för fallstudiens förhållningssätt till omvandling och förändringsprocesser.

I flera fall har ambitionen varit att se hur de antikvariska utgångspunkterna kan bli mer specifika och hur de bidrar till dels tävlingens målsättningar. I samma anda som Sverker Janson och *integrated conservation* så görs även försök att förstå de drivkrafter som ligger bakom en sådan förändringsprocess som tävlingen skulle utgöra en lösning på. I fallstudien presenteras det på flera olika sätt än vad som presenteras här.

Ekonomi

En av fallstudiens fundamentala utgångspunkter är att förändringsprocessen äger rum inom ett kapitalistiskt system med äganderätt och ekonomiska drivkrafter. Det bör därför vara en integrerad del av en framtida utveckling. Alternativet att inte ta hänsyn till ekonomiskt system är ett alternativ, men att nyttja och hushålla med befintliga resurser är en del av det övergripande målet som definieras både i definitionen av Hållbar utveckling såväl som i tävlingen. I fallstudien används därför byggrätter som ekonomiska incitament för att ge fastighetsägarna möjlighet till en långsiktig ekonomisk stabilitet. Synergieffekten blir också att fastighetsägare bättre kan förvalta sina hus och återinvestera i energieffektiviserande åtgärder. De ekonomiska utgångspunkterna medför också att rivning av byggnader bör undvikas eftersom det medför en kapitalförstöring såväl som ökade koldioxidutsläpp.

Klimat- och miljöfrågan

Boverket har formulerat och sammanställt frågeställningar och möjliga sätt att hantera klimatfrågorna i den fysiska planeringen (Boverket 2243-3110/2009). Deras sammanställning bygger på både aktuell forskning men också politiska målsättningar på global, internationell och nationell nivå.

I Sverige står inrikes transporter för 30 % av det totala utsläppet av växthusgaser. Så länge en stor andel av koldioxidutsläppen kommer från transporter är det viktigt att begränsa transportavståndet. Transportbehovet bestäms av avståndet mellan bostad, arbetsplats, produktions- och konsumtionsställen.

Täthet anses därför vara bra för att det minskar transporter och ökar incitament för handel och storskaliga energilösningar (exempelvis fjärrvärme). En ökad täthet har också en direkt koppling till ett ökat nyttjande av gator för transport till fots och cykel, handel och minskat bilåkande.

I maj 2011 kom UNEP:s rapport (2011) om hur ekonomisk tillväxt ska kunna harmoniseras med hållbart nyttjande av resurser. Begreppet som används är *decoupling*, som innebär att isolera de

negativa konsekvenserna av ekonomisk tillväxt från påverkan på miljön. I rapporten framhålls att minskad användning av resurser är en nyckelfaktor om den ekonomiska tillväxten ska vara ekologiskt och socialt hållbar. Det medför ett delande och samnyttjande av resurser såsom markanvändning och transporter. Städer och urbana områden kan därmed bli viktiga framgångsfaktorer och en ökad täthet skulle verka i rätt riktning.

Resource decoupling means reducing the rate of resource use per unit of economic activity. This 'dematerialization' is based on using less material, energy, water and land resources for the same economic output (UNEP 2011:4)

Fallstudiens tar sin utgångspunkt i ovanstående och går sedan djupare och mer finmaskigt in i lösningar på transportproblem och hur tätheten ska lösas rent praktiskt:

Minskade transporter är avgörande om energiförbrukningen och klimatgasutsläppen ska minska. Ett ökat kollektivtrafikresande behövs om bil- och vägtransporter ska reduceras. Spårvagnar och stombussar som knyter ihop olika trafikslag, knutpunkter och regiondelar gör kollektivtrafikresandet till ett attraktivt och långsiktigt alternativ. För ett ökat kollektivtrafikresande och en ökad cykel- och gångtrafik krävs även goda kopplingar till kollektivtrafiknoder och sammanlänkning av gator och cykelvägar i ett finmaskigt nät. Det finmaskiga nätet gör att det oavsett trafikslag alltid går att ta den närmsta vägen till en målpunkt. [...] Gatan och infrastrukturen blir Furusets blodomlopp.

Rekreation, det urbana och socialt liv

Ett sätt att komma djupare in i förståelsen av hur relationen mellan det fysiska rummet och det sociala livet fungerar är att försöka komma bort från det för dagen självklara och normgivande. Ofta är det också där som de antikvariska argumenten hamnar när de som byantikvaren menar att återbruket av platser och byggnader är ett sätt att ta tillvara de befintliga sociala strukturerna i ett område. Som diskuterats i tidigare kapitel är det dock sällan som dessa betydelser konkretiseras eller analyseras i någon djupare mening.

I fallstudien sattes därför de antikvariska aspekterna av de sociala frågorna in i ett sammanhang där fokus låg på hur människor nyttjar olika typer av platser. Förutom det starka fokuset på själva gatan som ett socialt och offentligt rum lyftes även grönstrukturerna och mer odefinierade platser fram som viktiga.

Gaturummen framhölls som viktiga ur ett socialt såväl som ur ett miljömässigt och ekonomiskt perspektiv. I bland annat Boverkets rapport *Planer som styrmedel för att minska samhällets klimatpåverkan* (2009) argumenteras det för att multifunktionella gator som tillhandahåller både sociala och kommersiella mötesplatser så samordnas samhällets resurser till en mindre geografisk yta. Detta medför att behovet av transporter minskar, vilket i sin tur leder till minskade koldioxidutsläpp och minskad energiförbrukning. Genom tydliga gränssnitt som styr hur de sociala relationerna ska gå till reduceras det sociala livet till nödvändiga behov och de sociala relationerna följer på förhand uppgjorda regler.

Som komplement till detta sätt för folk att röra sig och nyttja platser försökte fallstudien även hantera mer komplexa samband mellan rummet och dess betydelse för sociala sammanhang. Som Jenny Bollner (2003) diskuterar så finns det en skillnad mellan att använda rummet för att tillfredsställa de nödvändiga behoven och relativt snävt avgränsade aktiviteterna och att använda det som ett spelrum för sociala relationer. Bollner argumenterar för att de vuxna tenderar att använda sig av rummet på det förstnämnda sättet medan ungdomar det senare.

Ungdomars rum

Fallstudien utgår därför från det som Mats Lieberg (1993) beskriver i sin forskning om ungdomar och hur de använder sig av rummet. Lieberg visar på hur ungdomars utveckling korrelerar med deras användande av miljöer och platser och att dessa platser är av olika karaktär beroende av vilken del av den sociala samvaron som är aktuell i träning inför vuxenlivet.

För detta lärande använder ungdomar rum som reträttplatser, interaktionsplatser, frizoner och gränsonsplatser som går att dela in i platser som är *back stage* respektive *on stage*. I de bakre regionerna, back stage, tränar ungdomar sig på att uppträda i de främre regionerna, on stage. Däremellan finns gränzoner som skapar frihet att definiera hur de sociala relationerna ska se ut, och om det som sker on stage är något som kan utmanas eller omformuleras.

Problemanalys av Furuset

Utifrån de identifierade problemen och de uppgifter som var formulerade i tävlingsprogrammet gjordes en mindre problemanalys av Furuset.

Furusets infrastruktur är i dag monofunktionell och gatornas utformning styr val av transportmedel. Detta gör det svårt att orientera sig i området och begränsar även möjligheten att röra sig till fots och cykel inom Furuset. På bilvägarna finns inga möjligheter att gå eller cykla och på gångvägarna kan man inte köra bil eller buss. Vägar och gator är mentala och fysiska barriärer som begränsar mobiliteten. Viktiga kollektivtrafiknoder såsom Groruddalens tågstation nås i dag främst genom bil eller buss trots att den ligger inom cykel och gångavstånd. Svårigheten att orientera sig och uppdelningen av trafikslag skapar även otrygghet på glest trafikerade gator och gångvägar

Fyra strategier

De teoretiska utgångspunkterna formulerades i fyra strategier:

1. Furusets blodomlopp

Bind samman Furuset med omgivningen. Knyt ihop befintliga gatunät. Uppgradera gator och öka finmaskigheten. Skapa tvärförbindelser på korta och långa sträckor. Möjliggör för gång, cykel såväl som biltrafik på Furusets gator och öka rörelsen inom samt till och från Furuset. Stärk Furusets kulturella och sociala infrastruktur genom bättre tillgänglighet och ökad mobilitet inom området. Gör gatan till ett offentligt rum att uppehålla sig på och en plats att

mötas. Skapa en mångfald av platser. Mjuka men tydliga gränssnitt mellan offentliga och privata rum och byggnader med verksamheter i direkt anslutning till gatan definierar det offentliga och skapar tydliga gränssnitt mot det privata.

2. Täthet

En ökad täthet skapar förutsättningar för minskade klimatgasutsläpp och för en bra ekonomisk och social utveckling. Detta kräver en balanserad och långsiktig strategi som tar till vara täthetens möjligheter. En hög täthet bildar befolkningsunderlag för en utbyggd kollektivtrafik, service och handel inom Furuset. Detta i sin tur minskar transporter på korta och medellånga sträckor. En ökad täthet ger ekonomiska och funktionella möjligheter att uppgradera och effektivisera bebyggelsens energiförbrukning

3. Furusets lungor

Balansera tätheten och stärk Furusets grönstruktur. Närhet till rekreation och grönområden minskar transporter på medellånga och långa sträckor. Bygg på lågutnyttjad impedimentmark. Genom att först och främst bygga på impedimentmark bibehålls befintliga spridningsvägar och Furusets gröna kvaliteter. Furusets grönområden fungerar både som rekreationsområde och offentliga mötesplatser. Gator och anslutande hus skapar mjuka och tydliga gränssnitt och stärker vissa grönytors offentliga karaktär. Växtlighet och vattenrum skapar gränssnitt för rekreationsytor och möjlighet till avskildhet. En ökad variation av växtlighet och grönytor ökar den biologiska mångfalden såväl som möjligheten att anpassa grönyterna efter olika individers behov och önskemål.

4. Reglera för framtiden

Furuset är inte färdigbyggt och kommer att byggas om många gånger. Tydliga spelregler och strategier är hjälpmedel för en flexibel och långsiktigt hållbar utveckling av Furuset. Byggrätter på privat mark utnyttjas när vilja, behov och möjlighet finns. Tillsammans med påbyggnader av befintliga hus skapas ekonomiska incitament för att investera i energieffektiviserande åtgärder och fastighetsunderhåll. Detta skapar en naturlig utveckling av Furusets utveckling. Alla gator i Furuset ges möjlighet att utvecklas över tid och vartefter området bebyggs. Uppgradering av gator sker samtidigt som ny bebyggelse uppförs.

Torg, parker och offentliga platser är förutsättningar för en god livsmiljö och en hållbar utveckling.

Metod och material - fallstudien

Metoden för att genomföra tävlingsförslaget kan delas in i tre delar. Det första steget inbegrep studier och inläsning av litteratur och tävlingens programhandlingar inklusive komplettering av lokala kunskapsunderlag; det andra steget utgjordes av två dagars fältarbete där fotodokumentation och dokumentation av Furuset utfördes; det tredje steget innebar omvandling av teoretiska ingångar till användbara strategier som konkretiserades i form av ritningar och illustrationer.

Analysen och teoretiska utgångspunkter var ett tvärvetenskapligt samarbete mellan mig själv och Bodi Karlman, det vill säga antikvarisk och arkitektkompetens. Arbetet fördelades i grova drag efter färdigheter, där Bodi Karlman producerade kartor, modelleringar och illustrationer och jag själv stod för textbearbetning och samspelet mellan text och illustrationer. Arbetet var dock inte så strikt uppdelat i verkligheten.

Det färdiga förslaget producerades i form av sex planscher i formatet A1 och tre exemplar i formatet A3 enligt de inlämningskrav som specificerades i tävlingsprogrammet.

Fallstudien

Fallstudien utfördes som ett tävlingsförslag av mig själv, Tomas Örn och Bodi Karlman, arkitekt SAR/MSA, under perioden november - december 2010. Tvärvetenskapligt samarbete var ett krav som ställdes i tävlingen. Fallstudien utfördes således av en arkitekt och en bebyggelseantikvarie/socialantropolog. Tävlingen pågick under perioden 23 oktober 2010- 28 mars 2011 och syftade till att ge förslag på stadsutveckling för Furuset, ett förortsområde från 1970-talet utanför Oslo. Tävlingen föregicks och var en del i en större planprocess för området som hade pågått under 2010 och som hade involverat boende, facknämnder inom Oslo kommun och andra berörda.

Antalet inlämnade tävlingsförslag var 14 st. från Sverige, Danmark och Norge. Det vinnande förslaget var *Furuset - en by i emning*, av a-lab, COWI och Architectopia. White arkitekter (Göteborg) fick 2:a pris med sitt Origo. Därutöver köptes ett ytterligare tre norska förslag in. Tävlingen var en öppen internationell arkitekturtävling som anordnades av Futurebuilt som är ett samarbete mellan flera norska kommuner, myndigheter och andra intressenter, däribland Oslo kommun och Norges arkitekters landsförbund. Genom ett tioårigt program ska Futurebuilt skapa förebildsprojekt för klimatneutrala stadsområden och klimatneutral arkitektur.

Det förslag som utgör fallstudien fick namnet *Blodomloppet*. Det vann inte och blev inte premierat på annat sätt. Däremot blev det väl omtyckt och recenserat på bloggar under tävlingens gång och vann en omröstningstävling på en av dessa sidor¹. Recensionerna och juryns motivering och allmänna utlåtande diskuteras senare i kapitel *Diskussion/Resultat*.

Furuset är ett förortsområde till Oslo och ligger i Groruddalen. Furuset bebyggdes under 1970-talet med flerbostadshus och cirka 2 800 lägenheter. Lägenheterna byggdes som och är fortfarande bostadsrätter och är därmed privat ägda. I ytterkanterna av området finns radhus. I området finns en liten centrumbildning med matbutik och mindre handel. Furuset har även en stor idrottshall, bibliotek, flera kyrkor och en moské. Området gränsar till naturområden och stora verksamhetsområden samt villabebyggelse från början av 1900-talet. Kommunikationerna till och från Furuset utgörs främst av motorväg (E6), tunnelbana och buss.

¹Greensingle, besökt 2011-05-28: <http://greensingle.blogspot.com/2011/02/furuset-competition-entries.html>
Skyscrapercity, besökt 2011-05-28: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1337263>

Tävlingens hovedoppgifter

Tävlingen inbegrep fyra hovedoppgifter som skulle løses og illustreres.

1. Yteffektiv stadsutveckling med økad tæthed, specielt i anknøtning til kollektivtrafikknøtpunkter.
 - a. Mellan 1000 og 2000 nya bostæder
 - b. Mellan 1400 og 1800 nya arbetsplatser
2. Stærkning av den blå- grønne strukturen.
 - a. Återøppnande av kulverterade bæckar
 - b. Grønnytefaktor ska beræknas før hela tævlingsområdet
3. Tillrættalægning før en høg andel gående, cyklende og kollektivtrafikresende samt andra åtgærder som reducerar bilåkandet lokalt og regionalt.
 - a. Åtgærdsprogram og strategier som møjliggør en reducereing av klimagasutslæpp med 50 % per person från mobila kæller.
4. Reduktion av energianvændning i befintlig og ny byggnadsmasse.
 - a. Åtgærdsprogram og energistrategier som møjliggør en reducereing av klimagasutslæpp om minst 50 % från stationære kæller

Tillfogat dessa oppgifter fanns æven mer specifikke faktorer att ta hânsyn til. Bland annat skulle førslaget visa hur ett av borettslagen (bostadsrættsføreningarna) skulle kunne energieffektiviseres; ett sjukhem og skole skulle lokaliseres etcetera. De specifikke oppgifterna ær dock av sâdan karakter att de inte styr angreppssâttet eller de teoretiske utgângspunkterne og redovisas dærfør inte i dette sammenhang. Dæremot ær de beskrivne og redovisade i fallstudien.

Formelle antikvariske utgângspunkter

Utøver de skyddade enstake solitære byggnaderna, bland annat kyrkan og en skolebyggnad från børjan av 1900-talet, som blivit utpekade tidligere framhøll Byantikvaren bland annat att:

Byantikvaren er positiv til at Furuset senterområdet blir utviklet videre, men mener det er viktig å unngå en nedbygning av bolig- og grøntområdene i Gransdalen som reduserer lesbarheten av de idéer og tanker som lå til grunn for planleggingen og utviklingen av området. Byantikvaren anbefaler i hovedtrekk en utvikling som gjør at strukturene fortsatt er lesbare.

Elementer som er viktige å ivareta:

- Strukturene med gangveier bør ivaretas
- Området rundt den sentrale gangveien Furustien, som knytter sammen sentrale funksjoner og fører opp til senteret, bør ivaretas med en fortsatt ”offentlig karakter/fellesskapsfunksjoner”.
- Byantikvaren anbefaler at Gran skole får ny bruk (skolen er vedtatt flyttet) som ivaretar en fellesskapsfunksjon.
- Det grønne atriumet ned mot Furustien og dalbunnen i dette området bør bevares”

(Oslo kommune, Byantikvaren, ref: 10/98, 20100909)

Byantikvaren skriver även om att platsens identitet och karaktär bör tas tillvara och vara utgångspunkt och att planprogrammet inte tillräckligt tar hänsyn till detta och att kulturminnen borde kunna vara en mer aktiv del i utvecklingen av området. Utifrån det ställer Byantikvaren upp fyra parametrar som bör arbetas in i områdesutvecklingen och ses som möjligheter:

- Strukturella särdrag som bör säkras och stärkas
- Arkitektoniska särdrag som bör säkras och stärkas
- Prioriterade kulturminnen och kulturmiljöer som bör säkras och lyftas fram som upplevelse- och bruksvärde
- Återbruk av existerande skolbyggnader för nya gemenskapshetsfunktioner och koppling till Verdensparken

DISKUSSION

Utfall

Förslaget tillgodosåg utan några större svårigheter de krav som ställdes på antal nya bostäder och arbetsplatser och en hög andel grönytor och möjlighet till rekreation. Det förslag fallstudien lade fram innebar ett tillskott om 2310 bostäder och 2380 arbetsplatser med en minskning av grönytefaktorn från 0,56 till 0,49. Hushöjderna låg på mellan 3-5 våningar, precis som befintlig bebyggelse. Några krav på bevarande ställdes inte i tävlingen men däremot så införlivades Byantikvarens synpunkter som utgångspunkt i fallstudien.

Antikvariska underlag

Ett problem som uppstår i de antikvariska underlagen är att det inte görs tydlig skillnad mellan å ena sidan den symboliska innebörden av ett bevarande och att befintliga kvaliteter ska få fortsätta vara kvar, det vill säga att inte bryta den kontinuitet och tradition som finns på platsen.

I det antikvariska underlaget är det oklart om Byantikvaren menar att bevarandet av öppna gräsytor är avhängig trafiksepareringen eller om det är tillräckligt att det fysiska avtrycket av "väg" är kvar. De redan utpekade solitära kulturminnena är inte heller en relevant frågeställning att hantera när volymerna på ny bebyggelse är så pass stora och frågorna att hantera är helt andra. Att försöka uppmärksamma kulturminnena som kulturella resurser och attraktioner för besöksnäring är en sådan marginell del av frågeställningarna att de i bästa fall kan nämnas i en bisats.

I fallstudien tillgodosågs Byantikvarens synpunkter på följande sätt: Grönområden och strukturer bevarades, tillägg till befintlig arkitektur anpassades i hög grad till karaktären, kulturminnen och kulturmiljöer lyftes fram som viktiga platser och som en del i en kulturell infrastruktur etcetera. Förslaget bröt dock medvetet mot bevarandemålen i så motto att trafiksepareringen helt byggdes bort och de befintliga skolbyggnaderna revs.

Bevarandestrategi

Den bevarandestrategi som formulerades i fallstudien ansluter i flera väsentliga delar till Sverker Jansons idé om bevarandet som samhällsbildare, och den utgångspunkt som *integrated conservation* företräder. I fallstudien söktes synergieffekter mellan olika intressen, bland annat bevarande och ekonomiska faktorer, för att på så sätt uppnå de mål som satts upp i tävlingsprogram respektive de övergripande målen om hållbar stadsutveckling.

Förslaget och de valda sätten att nå andra mål än bevarande var alltså i delar sådana som sammanföll med övergripande mål. Förslagets lösning på klimatfrågan, energianvändningen, var att minska avstånden och öka tätheten genom att bygga på de ytor där marken nyttjades minst och där bevarandevärdena kunde anses vara minst känsliga. Ekonomiska och bevarandemässiga värden sammanföll med ekologiska i det att inga byggnader revs.

Kontinuitetsbrott

I förslaget anammades även en strategi att bryta mot den befintliga strukturen men att ändå bibehålla den genom att omvandla funktionerna. Fallstudien skapade därmed ett medvetet brott mot kontinuiteten i området i och med att det som karaktäriserade området blev omgärdat av ett helt annat sätt att planera. Som grund för detta brott låg målen om ökad hushållning med mark, behovet av minskade transporter och en idé om socialt och ekonomiskt umgänge som inte kunde tillgodoses i den befintliga strukturen. Fallstudien kan därför i flera delar benämnas som nyurbanistsikt, även om förslaget innehöll för nyurbanismen oförenliga ställningstaganden.

Den valda strategin innebar att trafiksepareringen byggs bort vilket leder till att bebyggelsen lyfts ut ur sitt sammanhang. Kontinuiteten upphävs och bebyggelsen blir till symboler för en statisk tid. Bebyggelsen och framför allt det liv som levs av människorna i området, tillåts inte verka på sina egna villkor, utan påtvingas förändring.

De befintliga byggnaderna och gårdsmiljöerna som omvandlas blir i därmed symboler som verkar utanför sitt sammanhang och reduceras till ett historiskt spår, en anekdot. Spår av trafiksepareringen kan förvisso fortfarande skönjas i struktur men genom att gångbanorna föreslås även för biltrafik och spårtrafik kommer upplevelsen av dem att kraftigt förändras.

Under tävlingens gång kommenterades de inlämnade förslagen på bland annat skycrapercity.com. Bland kommentarerna så fick Bodomloppet lovord för det som beskrevs som urban prägel, och riktig stad. Signaturen Ice Cheese skrev.

Blodomløpet and Origo i Furuset probably are the best from an urban perspective, but for blodomløpet I would probably wish for a bit lower density in terms of footprint, just a bit taller buildings. Both proposals can prove to transform Furuset into an attractive borough without all the stigma that follows the rest of Grorud valley.

(<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1337263&page=2> , besökt 2011-05-29)

Förutom målet om täthet och kllimateffektivitet, så verkar just kontinuitetsbrottet vara en faktor som lyfts fram som något positivt. Förslagen tillmäts en kraft att kunna frigöra området från sin, enligt signaturen, belastade historia. Genom att göra de befintliga byggnaderna till symboler skulle alltså deras historia bli mer hanterbar. Som Ross (2007) diskuterar så är symboler hanterbara och möjliga att ladda med nytt idéinnehåll. Den fråga som uppstår är dock hur processen för att omvandla ett pågående område och det liv som där försiggår, till en symbol för det förflutna? När och hur motiveras denna omvandlingsprocess?

Ett annat delvis annat sätt att se på kontinuiteten återfinns i en annan recension av förslaget. Det är bloggaren Paul som menar at fallstudien anknyter till områdets tradition och därmed bibehåller kontinuiteten i området.

The curve linear street structure they have chosen to employ is very specific to suburban Norway, determined mainly by the topographic conditions associated with developing pockets within forests at the edges of existing development footprints (sustainability, what?!). They have managed to reinterpret this picturesque (very 'romantic' Norwegian), suburban idea of informal, curved lines

and disappearing perspectives into an urban (European) image of strong street edges, sidewalks and on-street parking (<http://greensingle.blogspot.com/2011/02/furuset-competition-entries.html> , besökt 2011-05-29)

Kontinuiteten hänförs här till ett längre och bredare historiskt och geografiskt perspektiv än det precisa tävlingsområdet och ser kopplingar tillbaka på ett traditionellt europeiskt stadsbyggande.

Kontinuiteten stark

Noterbart är att det går att se en skillnad mellan de norska respektive svenska förslagen. De svenska förslagen närmade sig området genom att bryta mot den befintliga traditionen medan de norska förslagen innebar att bygga vidare på platsens befintliga byggnadstradition.

Det vinnande förslaget bygger på områdets kontinuitet i det att stukturen och de symboliskt viktiga strukturerna som trafikseparerade gångbanor lyfts fram och stärks. Byggnader placerades så att de i hög grad anpassade sig till en befintlig struktur. Det vinnande förslaget tog ingen stor hänsyn till befintliga ägostrukturer vilket i ett modernistiskt område går att se som en fortsättning på en byggnadstradition.

Även om det vinnande förslaget rev stora delar av Furusets befintliga bebyggelse och inte uppnådde den täthet och andra faktorer som bör leda till god klimatverkan, och dessutom byggde på stora delar av de öppna grönområdena så höll sig det vinnande förslaget till den tradition som finns på platsen. I juryns motivering påpekas de negativa effekterna av förslaget men samtidigt framhålls kontinuiteten.

Strategien for utvikling og fortetting av Furuset tolker i prinsippet den klassiske byen og dens kvaliteter med kvartalsbebyggelsens velkjente avgrensede romligheter, et klart romlig hierarki og en tydelig forskjell på det offentlige og private rom. Forfatterne faller imidlertid ikke tilbake til en direkte og tilbakeskuende overføring av «kvadraturbyen», men reagerer på stedets betingelser, den eksisterende bygningsmasse og mengden av mennesker som er realistisk å forvente i det offentlige rom (kritisk masse). (*Åpen internasjonal idékonkurranse fra senter til sentrum* 2011:3-4)

Bevarandets idéskapande funktionen, det vill säga att lyfta ur sitt sammanhang visar sig vara svårt i de fall där det fortfarande pågår ett aktivt ekonomiskt och socialt liv.

Fallstudien har dock i flera andra avseenden visat på en framkomlig väg att integrera kulturmiljöfrågorna med andra intressen och i andra frågeställningar utan att hänfälla till uppenbar konservatism och essentialism eller ett rent instrumentellt bevarande.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

ANDERSON, B (1996) *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

ARONSSON, P. (2004), *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund: studentlitteratur

Architecture.now. Norwegian Architectural Policy. Ministry of Culture and Church Affairs, Norway.

BOLLNER, J.(2005) *Ta tillvara ungdomarnas kunskap i planeringen!* Examensarbete vid programmet för Fysisk planering Blekinge Tekniska Högskola 2005

BÄCKLUND, D.(2002) *Industrilokalisering under massproduktionens epok*, in Isacson, M. & Morell, M. (eds.), *Industrialismens tid*. Stockholm: SNS, 2002, pp. 147-167

CASTELLS, M. (2000) *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur band II. Identitetens makt*. Göteborg: Daidalos.

DAVIS, M (2005) *Slummens planet: Urban tillbakagång och det informella proletariatet*. I: *Fronesis* nr. 18, Staden, s. 20-48.

Declaration of Amsterdam. Congress on the European Architectural Heritage 21 - 25 October 1975

ENGELBREKTSSON, N; ROSVALL, J (2003). *Integrated Conservation and Environmental Challenge. Reflections on the Swedish Case of Habitat*. I: *The Human Sustainable City. Challenges and Perspectives from the Habitat Agenda*. (eds). Luigi Fusco Girard, Bruno Forte, Maria Cerreta. Ashgate Publishers, London 2003. Kap. 22, s.429-456.

ERIKSEN, T.H. (1999). *Kulturterrorismen. En uppgörelse med tanken om kulturell renhet*. Nora: Nora: Bokförlaget Nya Doxa

Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the European Commission 2010.

Fra senter til sentrum Idékonkurranse om klimaeffektiv byutvikling på Furuset. Konkurransprogram Futurebuilt 2010.

Furuset – uttalelse til planprogram for klimaeffektiv byutvikling til offentlig ettersyn. Oslo kommune, Byantikvaren, ref: 10/958. 2010/09/09

Furuset senterområde – Planprogram. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten, 200901319

GILL, A. (2008) *Efter den stora berättelsen. Uppdragsarkeologi, kulturmiljövård och förmedling*. Red. Hulusjö, N., Skogsberg, J. & Wall Å. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

GRUNDBERG, J. (1999) *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag. En introduction till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*. Uppsats för licenciatsexamen, 1999. Göteborgs universitet, institutionen för arkeologi.

GUSTAFSSON, C (2009). *The Halland model: a trading zone for building conservation in concert with labour market policy and the construction industry, aiming at regional sustainable development*. Diss. Göteborg : Chalmers tekniska högskola, 2009.

HAGBERG, M (2008) *Intervju med Mike Davis*. I: Ord & Bild, nr 4, s. 5-9.

HANNERZ, U. (1998) *Transnational connections. Culture, people, places*. London: Routledge.

HOLMBERG, H. (1983) Att läsa Karl Popper. Timbro Förlag.

ISACSON, M & MORELL, M (red.) (2002) *Industrialismens tid. Ekonomisk-historiska perspektiv på svensk industriell omvandling under 200 år*. SNS Förlag.

JANSON, SVERKER (1974) *Kulturvård och samhällsbildning*. Nordiska museets handlingar 83. Stockholm: Nordiska museets förlag.

LIEBERG, M. (1993) *Ungdomarna, staden och det offentliga rummet*. I: Fornäs, J., Boëthius, U. & Reimer, B. Ungdomar i skilda sfärer, FUS-rapport nr 5. (187-234). Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposium.

LÖFGREN, ORVAR (2003) *Ditt kulturarv är inte mitt – etnologiska perspektiv på landskapet som kulturmiljö och minnesmärke*. I: CARLBERG, N. & MØLLER CHRISTENSEN, S. (red.) 2003 Kulturmiljø. Mellem forskning og politisk praksis. Köpenhamn: Museum Tusculanums Forlag, Københavns Universitet.

Miljöbalk. SFS 1998:808.

MUKHTAR-LANDGREN, D. (2005) *Den delade staden – Välfärd för alla i kunskapsstaden Malmö*. I: Fronesis nr. 18, Staden, s. 120-131.

Nationell strategi för lågenergibygnader. Energimyndigheten 2010:39.

NORBERG-SCHULZ, C. (2004) *Fenomenet plats*. I Arkitekturteorier. Skriftserien Kairos Nr 5, sida 89-115.

Oppdag Groruddalen! En kulturhistorisk guide. Byantikvarien i Oslo (2010), Oslo kommune.

ORRSKOG, L. (2005) *Stora och små berättelser om svenskt stadsbyggande*. I: Broms Wessel, O, Tunström, M & Bradley, K. red. (2005) *Bor vi i samma stad?: Om stadsutveckling, mångfald och rättvisa*. Pocky AB 2005.

Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development.
Annex to UN General Assembly document A/42/427.

PACHAURI, R.K. & REISINGER, A. Eds. (2007) Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. IPCC, Geneva, Switzerland.

Plan- och bygglag. SFS 2010:900.

Planer som styrmedel för att minska samhällets klimatpåverkan. Boverket 2243-3110/2009

Regeringens proposition 2004/05:23, Nationaldagen som allmän helgdag.

Regeringens proposition 2008/09:162. En sammanhållen klimat- och energipolitik - Klimat

Regeringens proposition 2008/09:163. En sammanhållen klimat- och energipolitik - Energi

Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen (RUFS 2010) – samrådsförslag.
Riksantikvarieämbetets remissyttrande 2008-11-25, RAÄ Dnr 331-02271-2008

ROSS, M. H. (2007) *Cultural contestation in ethnic conflict.* Cambridge: Cambridge University press.

SASSEN, S. (2000) The Impact of the New Technologies and Globalization on Cities. I: LeGates R. T. & F. Stout, Eds. (2000) *The City reader.* London, New York: Routledge

SASSEN, S. (2005) Strategiska representationer av kön: Globala städer och överlevnadskretsar. I: *Fronesis* nr. 18, Staden, s. 153-165.

STÅHLE, A (2008) *Compact sprawl: Exploring public open space and contradictions in urban density.* Stockholm: School of Architecture, KTH.

STERN, N. (2007) *The economics of climate change : The Stern review.* Cambridge: Cambridge University Press

UNEP (2011) *Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth,* A Report of the Working Group on Decoupling to the International Resource Panel. Fischer-Kowalski, M., Swilling, M., von Weizsäcker, E.U., Ren, Y., Moriguchi, Y., Crane, W., Krausmann, F., Eisenmenger, N., Giljum, S., Hennicke, P., Romero Lankao, P., Siriban Manalang, A.

UNNERBÄCK, A. (2002) *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse.* Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.

Åpen internasjonal idékonkurranse fra senter til sentrum. Klimaeffektiv byutvikling på furuset Oslo kommune. vinner: a-lab as , Cowi as og architectopia, Motto: Furuset – en by i emning, in:

norske arkitektkonkurranser 435, bilag til: arkitektnytt nr 04/11 april 2011. Oslo: Norske arkitekters landsforbund.

Internet

Greensingle, blogg, *Furuset competition entries*. Besökt 2011-05-30

<http://greensingle.blogspot.com/2011/02/furuset-competition-entries.html>

Skyscrapercity. *OSLO / FutureBuilt Furuset Sentrum / Competition*. Besökt 2011-05-30:

<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1337263>